

ТЕМА 4. Конституційно-правові основи статусу людини і громадянина. Громадянство України. Правове становище іноземців та осіб без громадянства. Правовий статус біженців

1. Поняття і зміст громадянства. Конституційно-правове регулювання відносин громадянства в Україні.
2. Принципи громадянства України.
3. Підстави набуття громадянства України.
4. Припинення громадянства України; його підстави.
5. Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства та порядок вирішення питань громадянства України.

1. Поняття і зміст громадянства. Конституційно-правове регулювання відносин громадянства в Україні.

Інститут громадянства сформувався у процесі буржуазних революцій під впливом теорії про природні і невідчужувані права людини, про рівні її громадянські і політичні права в суспільстві. Починаючи з Декларації Незалежності Сполучених Штатів Америки, держава почала визнавати людину вільним і рівноправним членом громадського суспільства, активним учасником здійснення суверенної влади держави.

Громадянство України регулюється Конституцією України, Законом України "Про громадянство" від 18.01.2001 р., міжнародними договорами України.

Громадянство України - правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках.

Громадянин України - особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України.

Громадянами України є:

1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України;

2) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України "Про громадянство України" проживали в Україні і не були громадянами інших держав;

3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 року і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року органами внутрішніх справ України внесено напис "громадянин України", та діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну і на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України;

4) особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України.

2. Принципи громадянства України.

Законодавство України про громадянство ґрунтується на таких принципах:

1) єдиного громадянства - громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України;

2) запобігання виникненню випадків без громадянства;

3) неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;

4) визнання права громадянина України на зміну громадянства;

5) неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя;

б) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України;

7) збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.

Громадянство є підставою, яка надає особі, що має статус громадянина. Можливість у повній мірі залучитися у політичне, економічне, правове та культурне життя суспільства і держави. Обсяг прав і свобод, якими особа може користуватися в окремій державі, а також обсяг обов'язків, що покладені на неї цією державою, перебуває у прямій залежності від наявності чи відсутності у особи статусу громадянина даної країни. Зміст громадянина становлять специфічні права та обов'язки: з одного боку - особи стосовно держави, а з другого - держави по відношенню до особи.

В межах України охорону прав громадян здійснюють відповідні органи державної влади, до яких слід віднести Президента України, Верховну Раду України, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Уряд України та інші органи виконавчої влади, систему органів судової влади, органи Прокуратури України, органи внутрішніх справ, органами місцевого самоврядування, іншими інституціями. Захист прав громадян України за кордоном здійснюють від імені держави дипломатичні представництва, консульські та інші уповноважені установи та безпосередньо міністерство закордонних справ України.

Основне місце серед конституційних норм належить нормам, що визначають принципи громадянства України. Юридичні норми, що регулюють відносини громадянства, прийнято поділяти на такі основні групи:

1) норми Конституції, що визначають основні засади громадянства України;

2) норми Закону Про громадянство України, що регулюють на основі Конституції порядок визнання, набуття і припинення громадянства України;

3) норми підзаконних актів, що регулюють процедурні питання порядку визнання, набуття і припинення громадянства України та інші питання, що безпосередньо пов'язані з громадянством (наприклад, порядок отримання свідоцтва про громадянство тощо).

3. Підстави набуття громадянства України

Громадянство України набувається:

- 1) за народженням;
- 2) за територіальним походженням;
- 3) внаслідок прийняття до громадянства;
- 4) внаслідок поновлення у громадянстві;
- 5) внаслідок усиновлення;
- 6) внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування,
- 7) влаштування дитини в дитячий заклад чи заклад охорони здоров'я, в дитячий будинок сімейного типу чи прийомну сім'ю або передачі на виховання в сім'ю патронатного вихователя;
- 8) внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки;
- 9) у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини;
- 10) внаслідок визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства;
- 11) за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Особа, батьки або один з батьків якої на момент її народження були громадянами України, є громадянином України. Особа, яка народилася на території України від осіб без громадянства, які на законних підставах проживають на території України, є громадянином України.

Особа, яка народилася за межами України від осіб без громадянства, які постійно на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства іншої держави, є громадянином України.

Особа, яка народилася на території України від іноземців, які на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства жодного з батьків, є громадянином України. Особа, яка народилася на території України, одному з батьків якої надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, і не набула за народженням громадянства жодного з батьків або набула за народженням громадянство того з батьків, якому надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, є громадянином України.

Особа, яка народилася на території України від іноземця і особи без громадянства, які на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства того з батьків, який є іноземцем, є громадянином України. Новонароджена дитина, знайдена на території України, обоє з батьків якої невідомі (знайда), є громадянином України.

Особа, яка має право на набуття громадянства України за народженням, є громадянином України з моменту народження.

Особа, яка сама чи хоча б один з її батьків, дід чи баба, рідні (повнорідні та неповнорідні) брат чи сестра, син чи дочка, онук чи онука народилися або постійно проживали до 24 серпня 1991 року на території, яка стала територією України відповідно до Закону України "Про правонаступництво України" або яка сама чи хоча б один з її батьків, дід чи баба, рідні (повнорідні та неповнорідні) брат чи сестра народилися або постійно проживали на інших територіях, що входили на момент їх народження або під час їх постійного проживання до складу Української Народної Республіки, Західноукраїнської Народної Республіки, Української Держави, Української Соціалістичної Радянської Республіки, Закарпатської України, Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР), і є особою без громадянства або іноземцем, який подав зобов'язання припинити іноземне громадянство, та подала заяву про набуття громадянства України, а також її неповнолітні діти реєструються громадянами України. Іноземці, які є громадянами (підданими) кількох держав, подають зобов'язання припинити громадянство всіх цих держав.

Іноземці, яким надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, замість зобов'язання припинити іноземне громадянство подають декларацію про відмову особи, якій надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, від іноземного громадянства.

Дитина, яка народилася чи постійно проживала на території УРСР (або хоча б один з її батьків, дід чи баба народилися чи постійно проживали на територіях, і є особою без громадянства або іноземцем, щодо якого подано зобов'язання припинити іноземне громадянство, реєструється громадянином України за заявою одного з батьків або опікуна чи піклувальника

Дитина, яка народилася на території України після 24 серпня 1991 року і не набула за народженням громадянство України та є особою без громадянства або іноземцем, щодо якого подано зобов'язання припинити іноземне громадянство, реєструється громадянином України за клопотанням одного з її законних представників.

Зміни в громадянстві батьків можуть відбитися на громадянстві дітей. У цих випадках враховується їхній вік. За загальними правилами зміна в громадянстві дітей до 15-літнього віку не пов'язана з їхньою згодою; у віці від 15 до 18 років - тільки за згодою дітей.

Документами, що підтверджують громадянство України, є паспорт громадянина України, для військових - військовий квиток; для осіб до 16 років - свідоцтво про народження та ін.

У систему органів, що приймають участь у рішенні питань громадянства, входять: а) Президент України; б) Комісія з питань громадянства при Президенті України; в) Міністерство внутрішніх справ і підвідомчі йому органи; г) Міністерство закордонних справ, дипломатичні представництва і консульства.

Президент України, як глава держави, уповноважений законодавством

офіційно вирішувати питання пов'язані з громадянством України.

4. Припинення громадянства України; його підстави.

Підстави припинення громадянства України

Громадянство України припиняється:

- 1) внаслідок виходу з громадянства України;
- 2) внаслідок втрати громадянства України;
- 3) за підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Громадянин України, який відповідно до чинного законодавства України є таким, що постійно проживає за кордоном, може вийти з громадянства України за його клопотанням.

Якщо дитина виїхала разом з батьками на постійне проживання за кордон і батьки виходять з громадянства України, за клопотанням одного з батьків разом з батьками з громадянства України може вийти і дитина.

Якщо один з батьків виїхав разом з дитиною на постійне проживання за кордон і виходить з громадянства України, а другий залишається громадянином України, дитина може вийти з громадянства України разом з тим із батьків, який виходить з громадянства України, за його клопотанням.

Підставами для втрати громадянства України є:

добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття.

Добровільним набуттям громадянства іншої держави вважаються всі випадки, коли громадянин України для набуття громадянства іншої держави повинен був звертатися із заявою чи клопотанням про таке набуття відповідно до порядку, встановленого національним законодавством держави, громадянство якої набуто.

Не вважаються добровільним набуттям іншого громадянства такі випадки:

а) одночасне набуття дитиною за народженням громадянства України та громадянства іншої держави чи держав;

б) набуття дитиною, яка є громадянином України, громадянства своїх усиновителів унаслідок усиновлення її іноземцями;

в) автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства внаслідок одруження з іноземцем;

г) автоматичне набуття громадянином України, який досяг повноліття, іншого громадянства внаслідок застосування законодавства про громадянство іноземної держави, якщо такий громадянин України не отримав документ, що підтверджує наявність у нього громадянства іншої держави;

набуття особою громадянства України внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів;

добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка відповідно до законодавства цієї держави не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою.

5. Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства та

порядок вирішення питань громадянства України.

Правове положення іноземців в Україні регулює закон України «Про правовий статус іноземців» від 4.02.94 р.

Іноземцями називаються - особи, що належать до громадянства іноземних держав і не є громадянами України, а також особи без громадянства, тобто особи, що не належать до громадянства якоїсь держави (ст.1 Закону України «Про правовий статус іноземців»).

Конституція України закріплює, що іноземним громадянам і особам без громадянства гарантуються передбачені законом права і свободи, у тому числі право на звертання в суд і в інші державні органи для захисту, належних їм особистих, майнових, сімейних і інших прав. Ці особи користуються в Україні такими ж правами і свободами і несуть такі ж обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами або міжнародними договорами України (ст.35 Конституції).

Основні засади правового регулювання порядку вирішення питань громадянства визначені у Конституції України. Вирішення комплексу питань, пов'язаних з проблемами громадянства України віднесено законодавством до компетенції відповідних органів держави - Президента України, Спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань громадянства і підпорядкованих йому органів, Міністерством закордонних справ України. Прийняття рішень у питаннях громадянства становить прерогативу глави держави. Тому заяви про вирішення питань щодо громадянства подаються громадянами України, іноземними громадянами та особами без громадянства на ім'я Президента України.

Скласти схеми:

- Принципи громадянства України.
- **Теми рефератів і доповідей:**
 - Громадянство України як складова правового статусу особи.
 - Набуття громадянства України: співвідношення Українського законодавства і міжнародного права.
 - Законодавство України про громадянство: етапи розвитку, шляхи вдосконалення.

Тести для самоконтролю:

I) Яке з наведених формулювань є визначенням поняття «Громадянин України»:

- a) Всі особи, які проживають, або тимчасово перебувають на території України на законних підставах;
- b) Особи, які перебувають в особливих правових зв'язках з Україною;
- c) Сукупність осіб, які проживають в межах території нашої держави; г) Сукупність осіб, які проживають в межах території України, за

виключенням території Автономної республіки Крим.

2) Підставами щодо прийняття до громадянства України для апатридів:

- а) Отримання дозволу на імміграцію;
- б) Подання декларації про відсутність іноземного громадянства;
- в) Подання декларації про відсутність подвійного громадянства;
- г) Подання декларації про зобов'язання припинити іноземне громадянство;
- е) Подання декларації про наявність законних джерел існування.

3) Підстави щодо прийняття до громадянства України для іноземців:

- а) Отримання дозволу на імміграцію;
- б) Подання декларації про відсутність іноземного громадянства;
- в) Подання декларації про відсутність подвійного громадянства;
- г) Подання декларації про зобов'язання припинити іноземне громадянство;
- е) Подання декларації про наявність законних джерел існування.

Література: нормативно-правова база [1; 7; 8; 9; 10; 11; 12]; основна [2; 3];
додаткова [15].

Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні

1. Поняття та види прав і свобод людини і громадянина в Україні.
2. Громадянські права і свободи людини і громадянина в Україні.
3. Політичні права і свободи громадян України.
4. Економічні права і свободи людини і громадянина в Україні.
5. Соціальні права і свободи людини і громадянина в Україні.
6. Культурні права і свободи людини і громадянина в Україні.
7. Гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні.
8. Обов'язки людини і громадянина в Україні.

1. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина становлять один з основних компонентів правового статусу особи і є тим засобом, що забезпечує всебічний розвиток особи, сприяє задоволенню її інтересів та потреб. Поняття «свобода людини і громадянина» можна визначити як встановлена і гарантована законодавством сфера автономії людини і громадянина у взаємовідносинах з державною владою та іншими членами суспільства. Це свобода волевиявлення, думки, совісті, переконань, свобода людини від втручання у сферу її особистого життя та особистих переконань з боку органів держави, інших державних інституцій, не державних утворень, інших членів суспільства тощо. Поняття права людини є відображенням того факту, що за кожною особою визнається певний комплекс природних невід'ємних прав та властивостей. Їх наявність зумовлюється самим фактом існування людини; визнання у людини таких властивостей і прав та їх невід'ємності є гарантією поваги до її гідності.

Обов'язки людини - це соціальні можливості, які відображають вимоги

суспільства і держави до особи та її поведінки. Людина, реалізуючи права і свободи, має узгоджувати свою поведінку з певними правилами для того, щоб не завдати шкоди іншим членам суспільства.

Отже, права та свободи людини і громадянина - це її соціальні можливості, які визнані державою, встановлені у нормах її законодавства та забезпечені системою гарантій.

У сучасних демократичних державах загальноприйнято розглядати гарантії прав і свобод людини й громадянина як сукупність встановлених в конституції країни процесуальних норм, які спрямовані на захист основних прав і свобод людини, та як передбачені конституцією правозахисні інститути та основні принципи їхньої діяльності. До гарантій прав і свобод належать також особливі правила, що передбачені конституцією, які встановлюють межі та умови можливого обмеження прав і свобод людини.

До числа процесуальних норм, за допомогою яких забезпечується захист прав і свобод людини, належать: право на судовий захист прав і свобод людини, право на оскарження до суду незаконних дій та рішень органів державної влади та місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб; право на розгляд своєї справи у тому суді і тим суддею, до підсудності яких така справа віднесена законодавством, право на судовий захист, на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, право користуватися послугами адвоката, право не свідчити проти себе і своїх близьких, право вважатися невинуватим у вчиненні злочину, поки інше не буде доведене й встановлене вироком суду, право на відшкодування державою шкоди, що завдана незаконними діями або бездіяльністю органів державної влади або їх посадових осіб; право звертатися за захистом своїх прав і свобод у міждержавні організації по захисту прав і свобод людини.

До числа конституційних інститутів, що покликані забезпечувати захист прав і свобод людини, у світовій практиці відносять незалежний суд, а також інститут парламентського уповноваженого у правах людини (омбудсман). Наступний вид конституційних гарантій прав і свобод людини становлять правила, які визначають підстави та межі можливого обмеження прав і свобод людини.

Конституція України, як і конституції багатьох країн, встановлює конкретно, які з прав і свобод людини, що в ній закріплені, можуть бути обмежені або реалізація яких може бути припинена у період дії різного роду режимів надзвичайного стану, а які не підлягають обмеженню ні за яких умов.

2. Громадянські права і свободи іноді називають особистими, в силу того, що вони є індивідуальними, природними, виникають з часу народження людини, незалежно від її громадянства, і не можуть бути ніким скасовані чи припинені.

1) . Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

2) . Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам.

3) . Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

4) . Кожному гарантується недоторканність житла.

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

5) . Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

б) . Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

7) . Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

8) . Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

9) . Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

3. Політичні права і свободи громадянина України - це конституційно визначена міра можливої політичної поведінки особи, насамперед, участі у безпосередньому народовладді, здійсненні державної влади і місцевого самоврядування, в яких особа виступає, перш за все, як громадянин України, учасник суспільних відносин. На відміну від громадянських прав, які є невідчужуваними, політичні права можуть обмежуватися відповідно до закону в інтересах національної безпеки та громадського порядку; вони належать виключно громадянам України, які достигли 18 років і набули повної

правосуб'єктивності; високий ступень гарантованості політичних прав не лише на національному, а й на міжнародному рівні, рівень гарантованості постійно піддається моніторингу з боку впливових міжнародних організацій.

1) . Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій.

Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

2) . Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань.

Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях.

Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку.

3) Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

4) . Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

5) . Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

4. Економічні права та свободи визначають можливість людини створювати матеріальні та особисті нематеріальні благ, володіти ними та здійснювати господарську діяльність.

1) . Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

2) . Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських

організацій споживачів.

5. Соціальні права і свободи дозволяють громадянам реалізовувати можливу поведінку або діяльність у соціальній сфері, яка пов'язана з можливістю людини працювати та відпочивати, захищати свої соціально- економічні права, отримувати соціальний захист, мати право на достатній життєвий рівень, отримувати належну медичну допомогу та користуватися страховою медициною тощо.

1) . Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

2) . Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку.

Заборона страйку можлива лише на підставі закону.

3) . Кожен, хто працює, має право на відпочинок.

Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час.

Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом.

4) . Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення;

створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

5) . Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

6) . Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

7) . Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності.

Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

6. Культурні права іноді визначають як духовні або ідеологічні права і свободи - це міра можливої поведінки або діяльності особи щодо задоволення своїх законних потреб у сфері освіти, літературної, художньої, наукової та технічної діяльності.

1). Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

2). Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Культурна спадщина охороняється законом.

Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

7. Під гарантією прав і свобод людини і громадянина прийнято розуміти систему умов і засобів, юридичних механізмів забезпечення належної реалізації визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина.

1) . Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

2) . Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

3) . Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

4) . Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

5) . Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

6) . Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

7) . Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

8) . Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

9) . Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

10) . Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

8. Конституційні обов'язки людини і громадянина - це визначена нормами Конституції та законів України міра обов'язкової, належної поведінки та діяльності у політичній, економічній, соціальній, культурній (духовній) сферах суспільного життя.

. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем

проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом.

. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Скласти схеми:

- Система конституційних прав і свобод та обов'язків;
- Класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- Класифікація конституційних обов'язків людини і громадянина;
- Система гарантій прав і свобод людини і громадянина;
- Механізм захисту прав і свобод людини і громадянина;
- Міжнародний захист прав людини.

Теми рефератів і доповідей:

- Історія розвитку прав і свобод та обов'язків людини і громадянина.
- Правова держава - засіб реалізації та охорони прав, свобод людини і громадянина.
- Правовий статус людини і громадянина в національному праві України.
- Закріплення прав і свобод, обов'язків людини і громадянина в Конституції України.
- Конституційно-правовий механізм забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина.
- Конституційно-правові аспекти діяльності судових та правоохоронних органів із забезпечення прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.
- Міжнародний захист прав людини.

Тести для самоконтролю:

1) Закріплене в юридичних нормах можливість певної поведінки, спрямоване на здійснення відповідних прав людини:

- a) Межі здійснення прав людини;
- b) Права людини;
- c) Суб'єктивне право особи;
- г) Конституційне право людини.

2) За депутатським запитом депутат має право вимагати від посадових осіб або певного державного органу здійснення певних дій, таке суб'єктивне право є:

- a) Відносним;
- b) Абсолютним;
- c) Реальним;
- г) Правильної відповіді немає.

3) Право на свободу і особисту недоторканість, право на свободу світогляду і віросповідання:

- a) Природним правом;
- b) Громадянським правом;

с) Соціальним правом; гї)

Культурним правом.

4) Які види гарантій ви знаєте:

а) Загальні та спеціальні;

б) Юридичні та неюридичні;

с) Економічні, політичні і організаційні; гї)

Юридичні та спеціальні.

5) Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини на є:

а) Ю. Єхануров;

б) Н. Карпачова;

с) А. Яценюк;

гї) В. Симоненко.

Література: нормативно-правова база [1; 13; 14]; основна [3; 5]; додаткова [7; 16].